

Paweł FIKTUS*

Udział kobiet w działalności prawotwórczej Senatu II Rzeczypospolitej

Okres II Rzeczypospolitej i odrodzenie polskiego parlamentaryzmu cechowały się zwiększonym udziałem kobiet w życiu politycznym. Zarówno konstytucja z 21 marca 1921 r.¹, jak i późniejsza – z 23 kwietnia 1935 r.², określając bierne i czynne prawo wyborcze, nie ograniczały możliwości udziału kobiet w działalności parlamentu. Celem niniejszej pracy jest naszkicowanie, w jaki sposób kobiety wykorzystywały możliwość zasiadania w ławach senatorskich oraz jakie były główne kierunki ich działań legislacyjnych. Ponadto praca ma na celu uzupełnienie aktualnej literatury odnoszącej się do aktywności politycznej kobiet³. Już na wstępie należy zaakcentować, że aktywność na mównicy senackiej

---

* Uniwersytet Wrocławski, e-mail: pawelf_26@o2.pl.

¹ Dz.U. z 1921 r. Nr 44, poz. 267 – bierne i czynne prawo wyborcze do Senatu zostało określone w art. 36. Na temat okoliczności uzyskania czynnego i biernego prawa wyborczego przez kobiety zob. A. Pilsudska, *Wspomnienia*, Warszawa 1989.

² Dz.U. z 1935 r. Nr 30, poz. 277 – w art. 47 ust. 1 postanowiono, że 1/3 senatorów będzie powoływana przez prezydenta RP. Ponadto wybory do Senatu określała ustawa z dnia 8 lipca 1935 r. – Ordynacja wyborcza do Senatu, Dz.U. z 1935 r. Nr 47, poz. 320.

³ Z ważniejszych opracowań dotyczących działalności kobiet w życiu politycznym zob.: *Kobiety w polityce*, red. J. Marszałek-Kawa, Warszawa 2010; *Kobiety wobec polityki – kobiety w polityce. Historia, realia, perspektywy*, red. A. Frączak, Kraków 2009. Odnośnie do biogramów zob. W. Masiarz, *Sylwetki wybranych polskich parlamentarzystek w latach 1918–1939*, [w:] *Kobiety wobec polityki...*, s. 185–228; M. Fuszara, *Kobiety w polityce*, Warszawa 2006; *Kobiety „na zakręcie” 1933–1989*, red. E. Chabros, A. Klarman, Wrocław 2014; *Aktywność publiczna kobiet na ziemiach polskich. Wybrane zagadnienia*, red. T. Pudłocki, K. Sierakowska, Warszawa 2013; P. Fiktus, *Poselska aktywność kobiet na mównicy sejmowej w dobie II RP*, [w:] *Wrocławskie Studia Erazmiańskie*, red. M. Sadowski, Wrocław 2015, s. 543–566; *Kobieta i świat polityki w niepodległej Polsce: 1918–1939. Zbiór studiów*, red. A. Żarnowska, A. Szwarz, Warszawa 1999; M. Podkowski, *Udział kobiet w parlamencie II Rzeczypospolitej*, [w:] *Pozycja prawna kobiet w dziejach*, red. S. Rogowski, Wrocław 2010. Zob. również: *Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1918–1939. Słownik biograficzny*, t. 1: A–D, red. M. Smogorzewska, A.K. Kunert, Warszawa 1998; *Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1918–1939. Słownik biograficzny*, t. 2: E–J, red. M. Smogorzewska, Warszawa 2000; *Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1918–1939. Słownik biograficzny*, t. 3: K–L, red. P. Majewski, G. Mazur, Warszawa 2005; *Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1918–1939. Słownik biograficzny*, t. 4: M–P, red. M. Smogorzewska, P. Majewski, Warszawa 2009.

nie odbiegała w niczym od aktywności poselskiej kobiet. Unikały one udziału w debatach poświęconych aspektom ustrojowym (wyjątkiem była senator Dorota Kłuszyńska w dobie Senatu III kadencji – o czym będzie poniżej). W dużym stopniu „kobięcy głos” można było usłyszeć w trakcie prac nad preliminarem budżetowym lub też nad budżetem poszczególnych urzędów administracji rządowej. Odrębną uwagę należy zwrócić na przedstawicielki mniejszości narodowych, które także uczestniczyły podczas posiedzeń senackich.

W okresie Senatu I kadencji (1922–1927) w ławach senatorskich zasiadały 4 kobiety, były to: Aleksandra Karnicka (ur. 26 czerwca 1882 w Petersburgu, zm. 20 marca 1965 w Krakowie, związana była z Polskim Stronnictwem Narodowym – Wyzwolenie – dalej: PSL – W), Dorota Kłuszyńska (ur. 1 stycznia 1876 w Tarnowie, zm. 22 listopada 1952 w Warszawie, związana z Polską Partią Socjalistyczną – dalej: PPS), Helena Lewczanowska (wł. Orlena Karliwna Łewczaniwska, ur. 27 stycznia 1881 w Warszawie, zm. ok. 1940 prawdopodobnie w Bykowni – senator ukraińska należąca do Bloku Mniejszości Narodowych – dalej: BMN), Józefa Szebeko (Szebekówna) (1859–1945, pochodząca ze Związku Ludowo-Narodowego – dalej: ZLN).

W okresie Senatu I kadencji szczególną uwagę należy zwrócić na działalność Aleksandry Karnickiej oraz jej wystąpienia dotyczące ustawy o zabezpieczeniu na wypadek bezrobocia⁴. Wskazała ona na kwestię tzw. bezrobotnej inteligencji pracującej. Do tej grupy społecznej zaliczyła osoby nie tylko mające wyższe wykształcenie, ale również rekrutujące się z tzw. grupy posiadającej. Ową grupę miał charakteryzować specyficzny stan psychiczny, jaki rodził się z chwilą, kiedy popadała ona w niedostatek, a duma nie pozwalała jej ubiegać się o pomoc: „ten pracownik umysłowy, który jeszcze sam tkwi w warstwie jakby posiadającej, ten pracownik umysłowy, który nie ma pojęcia o tem, że on już jest proletariuszem, bo zdaje mu się, że jest jeszcze arystokratą, posiadaczem, człowiekiem, któremu nie wypada nawet przyznać się do tego, że należy do innej warstwy”. Karnicka wskazała na dwa rozwiązania, których wprowadzenie znacznie odciążałoby budżet państwa: podniesienie wieku osoby ubezpieczonej z 8 do 21 lat (wskazując przy tym, że w wieku 18 lat bardzo często dane osoby mieszkają jeszcze z rodziną) oraz wykluczenie spod rygoru ustawy re-emigrantów, którzy nie płacili składek i podlegali innym przepisom prawnym⁵. Warto jeszcze podkreślić udział Karnickiej w pracach nad ustawą o środkach prawnych przeciw orzeczeniom i zarządzeniom państwowych władz szkolnych, wskazując przy tym na kilka interesujących kwestii związanych z zapewnieniem podstawowych regulacji proceduralnych, jak możliwość odwołania od decyzji szkolnych władz administracyjnych⁶.

Jednakże Senat I kadencji w zakresie aktywności kobiet upłynął pod znakiem wystąpienia senator Heleny Lewczanowskiej przemawiającej w imieniu

⁴ Sprawozdanie stenograficzne (dalej: Ss) ze 111. posiedzenia Senatu (dalej: pS) I kadencji (dalej: kad.) z 11 września 1925, ł. 22–24.

⁵ *Ibidem*, ł. 24.

⁶ Ss z 63. pS I kad. z 18 lipca 1924, ł. 2–4. Ss z 68. pS I kad. z 25 lipca 1924, ł. 34–35.

BMN. Ów mocny akcent dotyczył prac nad ustawą o uwłaszczeniu byłych czynszowników i dzierżawców⁷. Ustawa została później przyjęta pod nazwą Ustawa w sprawie uwłaszczenia byłych czynszowników, byłych wolnych ludzi i długoletnich dzierżawców w województwach: nowogródzkim, poleskim, wołyńskim, wileńskim oraz w powiatach: grodzieńskim, wołkowyskim, bielskim, białostockim i sokólskim województwa białostockiego. Jej zastrzeżenia dotyczyły art. 5 pkt c i d, stanowiących w ostateczności, że uprawnienia wynikające z ustawy niniejszej nie przysługują długoletnim dzierżawcom, którzy byli lub są karani za przestępstwa przeciwko państwu polskiemu, o ile orzeczono sądownie karę pozbawienia wolności nie mniejszą niż 2 lata, lub karani sądownie za przestępstwo dezercji z Wojska Polskiego oraz dotyczące przerw w dzierżawie. W pierwotnym brzmieniu pkt c zawierał zapis o lojalnym stosunku do państwa polskiego. Ponadto Lewczanowska krytycznie odniosła się do procedury przewidzianej w projektowanym art. 9 dopuszczającej możliwość powołania świadków w przedmiocie nabycia na własność użytkowanych przez siebie gruntów. W jej ocenie powstawało pytanie, czy kwestia badania lojalności wobec państwa polskiego również wymagałaby np. powołania świadków potwierdzających, lub też nie, ową lojalność. Ponadto w pierwotnym brzmieniu pkt c odnosił się do ludzi należących do narodowości polskiej, co w ocenie senatora było sprzeczne z Konstytucją. Ów zapis również zniknął z ostatecznego brzmienia ustawy. Jak wskazała senator Lewczanowska, ów zapis należało skreślić, gdyż „trzeba bronić tych wszystkich ludzi, którzy mają prawo do tej ziemi, a których dzika samowola wyгнаła podczas wojny z ich ziemi na nędzę i zgubę, wyгнаła wszystkich bez różnicy, nikt nie pytał, czy ten człowiek jest Polakiem czy Ruskim, czy Ukrainiec”⁸.

Z kolei działalność Józefy Szebeko zapisała się głównie w dyskusji nad stanem szkolnictwa polskiego na wychodźstwie⁹. W jej ocenie w sytuacji kiedy Polska nie posiadała własnych kolonii, a z uwagi na przeludnienie niektórych obszarów wymuszone było zjawisko emigracji, stosowne było określenie polityki polegającej na utrzymaniu więzi pomiędzy osobami opuszczającymi kraj a matczyną. Zaobserwowała przy tym, że w największym skupisku polskiej emigracji, czyli w Stanach Zjednoczonych, zachodził niebezpieczny proces amerykанизacji, połączony ze zmniejszającą się liczbą polskich nauczycieli. Bardzo podobnie miała się prezentować kwestia szkolnictwa polskiego w Niemczech, aczkolwiek według senator Szebeko kluczową kwestią przy tym była polityka ówczesnych władz niemieckich wobec polskiej mniejszości. Ponadto, co ciekawe, według jej ustaleń na terenie Związku Radzieckiego miało żyć 900 tys. osób polskiego pochodzenia, które nie będąc już polskimi obywatelami, miały dostęp do szkół polskich, jakkolwiek według opinii Szebeko „w przyszłości utworzą te kadry, które przyjadą do Polski, ażeby tu wywoływać rozruchy i anarchję”¹⁰.

⁷ Ss z 56. pS I kad. z 15 maja 1924, ł. 22–23.

⁸ *Ibidem*, ł. 23.

⁹ Ss ze 133. pS I kad. z 1 lipca 1926, ł. 25–34.

¹⁰ *Ibidem*, ł. 28.

Przykłady innego zaniedbania polskiego szkolnictwa dotyczyły Austrii, gdzie żyło 25 tys. Polaków (w samym Wiedniu miało być ich ok. 20 tys.), a do polskiej szkoły uczęszczała zaledwie niewielka liczba polskich dzieci, ich edukacja ograniczała się zaś do wykładów historii i języka polskiego. Podobnie wyglądała sytuacja w Wolnym Mieście Gdańsku czy też Rumunii, gdzie zaszedł proces rumunizacji polskiej mniejszości. Również w krajach, gdzie do niedawna język polski oraz polskie szkolnictwo rozwijały się bezproblemowo – takich jak Francja – została zaostrożona polityka wobec mniejszości narodowych. Występując w imieniu senackiej Komisji Oświaty i Wychowania, senator Szebeko postulowała, aby egzekwowane były postanowienia traktatów dotyczących oświaty w języku polskim, zakładania polskich ochron, przedszkoli czy szkół, prowadzenia szczególnej polityki wobec tych ośrodków, w których zachodzi proces obojętności wobec polskiej oświaty, aby w przypadku wyboru personelu do szkół polskich uwzględniano nie tylko kwalifikacje, ale również poziom etyczny kandydatów oraz ich wyniki w pracy pedagogicznej¹¹.

W dobie Senatu I kadencji na mównicy jeszcze dwukrotnie występowała senator Dorota Kłuszyńska – w debatach nad budżetem Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej¹² oraz Ministra Przemysłu i Handlu¹³.

Z kolei w dobie Senatu II kadencji (1928–1930) w ławach senatorskich zasiadały następujące kobiety: Józefa Zofia Bramowska (ur. 10 marca 1860 w Żyglinie, zm. 24 października 1942 tamże – związana z Bezpartyjnym Blokiem Współpracy z Rządem – dalej: BBWR), Zofia Daszyńska-Golińska (ur. 6 sierpnia 1866 w Warszawie, zm. 19 lutego 1934 tamże – związana z BBWR), Helena Kisielewska (ur. 24 marca 1869 w Monasterzyskach, zm. 29 marca 1956 w Ottawie – ukraińska działaczka należąca do BMN), Dorota Kłuszyńska oraz Irena Kosmowska (ur. 20 grudnia 1879 r. w Warszawie, zm. 21 sierpnia 1945 w Berlinie – działaczka PSL – W).

Akcenty dotyczące kwestii spraw socjalnych były również widoczne podczas Senatu II kadencji. W tym punkcie warto się odnieść do działalności senator Zofii Daszyńskiej-Golińskiej, która podczas prac nad nowelizacją ustawy o zabezpieczeniu na wypadek bezrobocia postulowała o objęcie zakresem tej ustawy również i robotników sezonowych. Za tym rozwiązaniem miała przemawiać ich sytuacja w postaci uzależnienia zarobków od koniunktury panującej w danym okresie oraz ograniczonego okresu zarobkowania. Ważna kwestia dotyczyła rozciągnięcia tychże uprawnień na cudzoziemców pracujących w Polsce, aczkolwiek na zasadzie wzajemności. W tym punkcie chodziło o Polaków pracujących w Niemczech i Niemców pracujących w Polsce¹⁴.

Szczególną uwagę należy zwrócić na aktywność senator Doroty Kłuszyńskiej, bardzo często jak na kobietę w owym czasie pojawiającej się na mównicy Senatu II kadencji, bo aż 10 razy – aczkolwiek w większości w sprawach zwią-

¹¹ *Ibidem*, t. 34–35.

¹² Ss ze 147. pS I kad. z 4 marca 1927.

¹³ Ss ze 149. pS I kad. z 7 marca 1927.

¹⁴ Ss z 18. pS II kad. z 23 marca 1929, t. 19.

zanych z preliminarzem budżetowym lub też budżetem poszczególnych urzędów administracji rządowej.

Sentor Kłuszyńska bardzo aktywnie uczestniczyła w pracach nad konstytucją w Senacie III kadencji (1930–1935). W ławach senatorskich w tym okresie zasiadły również: Józefa Zofia Bramowska (BBWR), Kazimiera Gruner-tówna (ur. 21 marca 1871 w Kielcach, zm. 5 kwietnia 1944 tamże – związana z BBWR), Hanna Hubicka (ur. 18 sierpnia 1889 w Piotrkowie Trybunalskim, zm. 26 października 1941 w Lublinie – związana z BBWR) oraz Helena Kisielewska (BMN). W przypadku Kłuszyńskiej – jeszcze bardziej aktywnej aniżeli w Senacie II kadencji – zwrócić uwagę należy na jej wystąpienie w trakcie prac nad ordynacją wyborczą podczas posiedzenia 4 lipca 1935 r. oraz na wniosek dotyczący odrzucenia projektu tej ordynacji, za którym było 25 senatorów, a przeciw 62. Kłuszyńska zarzuciła wówczas, że projektowany akt prawny oddaje sposób przeprowadzania wyborów w kompetencje biurokracji. Kolejny zarzut dotyczył braku kontroli nad ewentualnymi wyborami, co w konsekwencji mogło doprowadzić do tego, że zamiast 90% głosujących mogło być np. 110%, gdyż z uwagi na brak stosownej procedury kontrolnej mogło dojść do incydentu „dosypania” głosów. Swe wystąpienie senator zakończyła wówczas ostrzeżeniem wobec rządzącego BBWR, że mimo „zamknięcia” Sejmu i Senatu przed wyborcami dojdzie do katastrofy, a wtedy sojusz robotniczo-włościański powróci do rządzenia w imię wolności¹⁵.

Innymi przejawami aktywności Kłuszyńskiej były jej udział w debacie dotyczącej ustawy o upoważnieniu prezydenta do wydawania ustaw z mocą ustawy oraz udział w debacie dotyczącej konstytucji o pełnomocnictwach prezydenta RP. Podczas tej ostatniej debaty, 15 marca 1934 r., stwierdziła ironicznie, że rząd po raz czwarty przychodzi z żądaniem dla siebie pełnomocnictw: „jest to rzeczą znaną, że z jedzeniem przychodzi apetyt, toteż skala tych pełnomocnictw jest coraz szersza. W tej chwili obejmują one wszystkie dziedziny życia łącznie z ewentualnością wydawania ustawy o ordynacji wyborczej z wyłączeniem jedynie konstytucji”¹⁶. Skrytykowała przy tym dotychczasową politykę wydawania dekretów z mocą ustawy, kiedy to wydano 86 dekretów na podstawie pełnomocnictw. Zadała przy tym pytanie, jaka będzie pierwsza ustawa wydana na podstawie dekretu, czy może – z uwagi na lansowaną tezę o konieczności uzdrowienia życia parlamentarnego – w postaci zakazu łączenia stanowisk poselskich i senatorskich z niektórymi urzędami? Uznała przy tym, że projekt ustawy o pełnomocnictwach to „wyraz faszystowskiej koncepcji ustrojowej państwa. Ponadto jest wyrazem stałej chęci obozu rządowego do ucieczki przed dyskusją, jak i do ucieczki przed kontrolą kraju nad polityczną działalnością tak wewnętrzną, jak i zewnętrzną”. Z kolei nawołując do głosowania przeciwko ustawie, Kłuszyńska uznała, że jest to jedyne wyjście z katastrofalnego położenia, w jakim znalazł się kraj, oraz punkt wyjścia do przełamania

¹⁵ Ss z 80. pS III kad. z 4 lipca 1935.

¹⁶ Ss z 67. pS III kad. z 15 marca 1934, ł. 63.

rządów faszystowskich i przebudowy ustroju społecznego i politycznego w Rzeczypospolitej w oparciu o szerokie warstwy ludowe¹⁷.

W debacie o konstytucji podczas posiedzenia Senatu 16 stycznia 1935 r. senator uznała, że nowa konstytucja kładzie fundamenty pod budowę zupełnie innego państwa, opartego na jednowładztwie prezydenta. W konsekwencji oznacza to, że wolności obywatelskie są przekreślone. Ulega również zmianie osoba obywatela, który nie będzie podmiotem praw publicznych, ale kimś w rodzaju poddanego całej drabiny administracyjnej. Ponadto konstytucja będzie sankcjonować oczywiste sprzeczności, jak podporządkowanie ciał ustawodawczych prezydentowi. Jednakże najgroźniejszym elementem, jaki miał zostać wprowadzony do systemu prawnego, było prawo do wetowania oraz przedkładania dekretów z mocą ustawy. W tym przypadku mogło dojść do sytuacji, w której to Sejm będzie debatował nad jakimś projektem, a w wtym czasie zostanie zgłoszone wobec niego prawo weta oraz wydany stosowny dekret. I w tej sytuacji najwięcej do powiedzenia nie będzie miał Sejm, ale owe dekrety. Kłuszyńska odniosła się również krytycznie do skreślenia zasady proporcjonalności obowiązującej podczas wyborów¹⁸.

Ponadto uczestniczyła w pracach nad: prawem przemysłowym¹⁹ ustawy o Funduszu Pracy²⁰, nowelą do ustawy o urlopiach i o czasie w przemyśle i handlu, nowelą do ustawy o wykupie gruntów podlegających ustawie o ochronie dzierżawców rolnych²¹, ubezpieczeniem społecznym²², ustawą o nadzwyczajnym podatku od niektórych zajęć zawodowych²³ i ustawą o funduszu obrotowym reformy rolnej²⁴. Warto odnotować jeszcze dwa wystąpienia Kłuszyńskiej, nie dotyczące procesu legislacyjnego, ale odnoszące się do ówczesnych zagadnień politycznych. Podczas posiedzenia Senatu 3 lutego 1931 r., w trakcie debaty nad wnioskiem Klubu Ukraińskiego w sprawie pacyfikacji Małopolski Wschodniej, bardzo krytycznie odniosła się do prowadzonej polityki narodowościowej. Wypomniała niezrealizowane postulaty dotyczące autonomii województw wschodnich, jakie były podnoszone podczas Sejmu Ustawodawczego, oraz że prowadzona akcja pacyfikacyjna dotknęła również Polaków i małżeństwa mieszane, w których jeden ze współmałżonków był Polakiem. W wywodzie dotyczącym akcji pacyfikacyjnej uznała, że „w Polsce jest dyktatura, a dyktatura jest antytezą praworządności i dlatego jest to wszystko możliwe, co się w tej chwili w Polsce dzieje”²⁵.

Kolejne wystąpienie Kłuszyńskiej dotyczyło debaty w dniu 20 grudnia 1932 r. nad *exposé* premiera Rządu RP Aleksandra Prystora. W jej ocenie *ex-*

¹⁷ *Ibidem*, ł. 64–66.

¹⁸ Ss z 69. pS III kad. z 16 stycznia 1935, ł. 49–53. Zob. też Ss z 87. pS III kad. z 26 marca 1935.

¹⁹ Ss z 66. pS III kad. z 10 marca 1934.

²⁰ Ss z 50. pS III kad. z 4 marca 1933.

²¹ *Ibidem*.

²² Ss z 52. pS III kad. z 15 marca 1935.

²³ Ss z 24. pS III kad. z 19 grudnia 1931.

²⁴ Ss z 28. pS III kad. z 25 lutego 1932.

²⁵ Ss z 6. pS III kad. z 3 lutego 1931, ł. 71–72.

posé premiera w Polsce ma odmienny charakter aniżeli w innych państwach, gdzie ma stanowić drogowskaz działań rządu. Z kolei w Polsce przybiera postać zależną od koniunktury. Podała przy tym przykłady rozbieżności, jakie zachodziły pomiędzy deklaracjami Prystora i poszczególnych ministrów (w szczególności dotyczącymi podatków, kiedy to premier zarzekał się, że nie zostaną podniesione, a z kolei minister skarbu twierdził odwrotnie). Zarzuciła też dużą rozbieżność pomiędzy potrzebami społeczeństwa a polityką rządu opartą na patrzeniu przez „różowe szkiełko”²⁶.

W dobie Senatu III kadencji należy zwrócić uwagę na udział senator Kazimiery Grunertówny w pracach nad ustawą o ustroju szkolnictwa 11 marca 1932 r. Uznała ona wtedy, że zmiany, jakie mają być wprowadzone w szkolnictwie, dążą do tego, aby wychowanie szkolne było wychowaniem państwowym. W tym przypadku zaproponowała zastosowanie modelu niemieckiego, gdzie bardzo duży akcent położono na nauczanie o współczesności. Zaprzeczeniem tego miała być edukacja radziecka, w której odcinano się od tego, co było ok. 30 lat wcześniej – czyli w okresie przedrewolucyjnym – w ten sposób uznając okres niezbyt długi za już historyczny. Kolejnym elementem, jaki według senator miała być wprowadzony do systemu nauczania, miała być nauka samobrony. Istniejący system przysposobienia obronnego oraz hufce szkolne nie były według niej w pełni przystosowane na potrzeby obrony ojczyzny. Odnosiła się przy tym do rzekomo narzuconego szkołom kultu Józefa Piłsudskiego, jaki był praktykowany w nauczaniu. W jej ocenie „kult marszałka nie jest narzucały ani nie jest wywołany tresurą; chodzi jedynie o to, ażeby wypadki ostatnich lat, żeby walki niepodległościowe były zgodnie z prawdą przedstawione, żeby zasługi Wodza Narodu były uwidocznione, a wtedy dojście do serc młodzieży odbędzie się w drodze zupełnie prostej”²⁷.

Warto przy tym odnotować udział senator Hanny Hubickiej w przedmiocie opracowania aktów prawnych z zakresu prawa międzynarodowego, do których należy zaliczyć przedstawienie sprawozdania dotyczącego ratyfikacji takich aktów jak: nowela do konwencji berneńskiej o ochronie dzieł literackich i artystycznych oraz konwencji z Argentyną o odszkodowania za wypadki przy pracy²⁸, konwencji o środkach odurzających²⁹, konwencji handlowej i nawigacyjnej z Turcją³⁰; konwencja konsularna z Jugosławią oraz konwencja konsularna z Belgią³¹, konwencja handlowa z Hiszpanią oraz umowa o małym ruchu granicznym z Rumunią³² czy też ustawa o sprzedaży części nieruchomości w Hadze³³.

²⁶ Ss z 41. pS III kad. z 20 grudnia 1932, l. 32–39.

²⁷ Ss z 36. pS III kad. z 11 marca 1932, l. 57.

²⁸ Ss z 65. pS III kad. z 5 marca 1934.

²⁹ Ss z 40. pS III kad. z 15 grudnia 1932.

³⁰ Ss z 39. pS III kad. z 18 marca 1932.

³¹ Ss z 15. pS III kad. z 17 marca 1932.

³² Ss z 6. pS IV kad. z 4 lutego 1936.

³³ Ss z 57. pS III kad. z 25 marca 1933.

W dobie Senatu III kadencji miała miejsce dyskusja dotycząca ustawy o ograniczeniach w sprzedaży, podawaniu i spożyciu napojów alkoholowych (zwanej ustawą antyalkoholową). Senator Kłuszyńska, optująca za zaostrzeniem warunków regulujących kwestię dostępności alkoholu, żartobliwie stwierdziła, że w tej kwestii zwraca się do panów senatorów, wszak kobiety zasiadające w Senacie nie są alkoholikami³⁴. Zarzuciła przy tym rządowi, że na reklamę alkoholi wydaje ok. 18 mln zł, z kolei na walkę z alkoholizmem zaledwie 300 tys. zł³⁵. Stanowisko Kłuszyńskiej zostało poparte przez senator Kisielewską (wywodzącą się z odmiennego politycznie ugrupowania), która zażądała utrzymania ustawy z 1920 r. w kształcie, w jakim została wówczas przyjęta, od prowadzenia 1% dochodu budżetu państwa pochodzącego z monopolu alkoholowego na cele propagandy antyalkoholowej i edukacji antyalkoholowej w szkołach powszechnych³⁶. Nieco skromniej do kwestii walki z alkoholem odniosła się senator Hubicka, apelując do rządu o wprowadzenie stosownych przepisów wykonawczych dotyczących walki z alkoholizmem³⁷.

Z kolei Senat IV kadencji (1935–1938) cechował się udziałem kobiet, które w większości były powołane przez prezydenta RP. Były to: Regina Zofia Fleszarowa (ur. 28 marca 1888 w Wiszniewie koło Siedlec, zm. 1 lipca 1969 na trasie Warszawa–Gdańsk – powołana przez prezydenta RP), Halina Jaroszewiczowa (ur. 7 listopada 1892 w Dziewanowie, zm. 21 czerwca 1940 w Palmirach – związana z BBWR), Julia Kratowska (ur. 24 kwietnia 1870 w Puławach, zm. 27 sierpnia 1946 w Ciechanowie – powołana przez prezydenta, związana z BBWR), Stefania Jadwiga Kudelska (powołana przez prezydenta – Obóz Zjednoczenia Narodowego, dalej: OZN), Władysława Maciesza (ur. 30 czerwca 1888 w Karwinie, zm. 21 czerwca 1967 w Warszawie – związana z BBWR) oraz Wanda Norwid-Neugebauer (ur. 26 grudnia 1885 prawdopodobnie w Żerewie, zm. 1957 w Kanadzie – związana z OZN). Udział kobiet w pracach Senatu IV kadencji cechował się zaangażowaniem w debatach poświęconych budżetowi i finansom poszczególnych resortów. Największą aktywność wykazywała Halina Jaroszewiczowa, która siedmiokrotnie występowała podczas debat poświęconych budżetom poszczególnych działów administracji rządowej. Ponadto prezentowała jako sprawozdawca treść umów międzynarodowych zawieranych przez RP. Były to: ustawa o ratyfikacji konwencji handlowej z Kanadą³⁸, ustawa o ratyfikacji konwencji w sprawie wieku dopuszczenia dzieci do robót nieprzemysłowych³⁹, ustawa o ratyfikacji porozumienia ze Szwajcarią o wzajemnym udzielaniu kontyngentów na tkaniny wełniane i plecionki do kapeluszy⁴⁰, ustawa o ratyfika-

³⁴ Ss z 17. pS III kad. z 21 marca 1929, l. 37.

³⁵ *Ibidem*, l. 39.

³⁶ *Ibidem*, l. 45. Zapewne mowa o Ustawie z dnia 23 kwietnia 1920 r. o ograniczeniu w sprzedaży alkoholu, Dz.U. z 1920 r. Nr 37, poz. 210 ze zm.

³⁷ *Ibidem*, l. 58.

³⁸ Ss z 6. pS IV kad. z 4 lutego 1936.

³⁹ Ss z 20. pS IV kad. z 15 stycznia 1937.

⁴⁰ Ss z 29. pS IV kad. z 22 marca 1937.

cji porozumienia handlowego z Irakiem⁴¹ oraz ustawa o ratyfikacji konwencji w sprawie ustanowienia międzynarodowego sytemu uprawnień w ubezpieczeniu na wypadek inwalidztwa, starości i śmierci⁴².

Znaczną aktywność w pracach poświęconych budżetowi państwa i poszczególnych jednostek administracji rządowej wykazywała również senator Regina Fleszarowa. Warto przy tym odnotować jej udział w pracach poświęconych nad ustawą o paszportach⁴³. Poza działalnością legislacyjną Fleszarowa zapisała się również jako komentator *exposé* ówczesnego premiera – gen. Felicjana Sławoja Składkowskiego. Zaakcentowała konieczność poszanowania w życiu publicznym wypowiedzenia się, przez co rozumiała również poszanowanie przez władze publiczne wolności sumienia i myśli. Skrytykowała przy tym mocną pozycję Kościoła katolickiego, uznając, że we współczesnej Polsce osoby wyznania rzymskokatolickiego winny są bezwzględne posłuszeństwo władzy kościelnej nie tylko w kwestii wiary, ale również w kwestii spraw publicznych i prywatnych. Podała przy tym przykład dziewczyny, która po zawarciu związku małżeńskiego w mieście powróciła na wieś, gdzie objęła posadę nauczycielki, nie przedstawiając jednakże metryki zawarcia ślubu. W konsekwencji została określona przez miejscowego proboszcza mianem dziwki. Innym przykładem – odnoszącym się już nie do spraw lokalnych, ale ogólnopolskich – był wywiad wysokiego dostojnika kościelnego (senator nie wskazała z imienia i nazwiska, o kogo chodziło) wypowiadającego się na temat polskiej polityki zagranicznej, co w ocenie Fleszarowej nasuwało pytanie o stanowisko w tej kwestii Ministerstwa Spraw Zagranicznych: na jakiej podstawie ów dostojnik został upoważniony do tego rodzaju wypowiedzi. Według senator autor każdej swobodnej wypowiedzi naraża się na publiczne okrzyknięcie żydem lub komunistą. Odnosząc się do wypowiedzi Sławoja Składkowskiego, stwierdzającego rzekome „uspokojenie nerwów oraz spokój w kraju”, uznała, że w Polsce panuje „terror moralny” wobec ludności. Straszy się ją komuną oraz dławieniem niezależnej myśli, co w konsekwencji powoduje, że w społeczeństwie rodzi się podejrliwość oraz brak zaufania⁴⁴.

Z innych ciekawszych prac senackich warto wskazać na postulaty Haliny Jaroszewiczowej prezentowane podczas prac nad ustawą dotyczącą pozbawienia obywatelstwa. Senator wskazała na niesprawiedliwy w jej ocenie zapis w art. 3 projektowanej ustawy stanowiący, że w sytuacji kiedy mąż traci obywatelstwo polskie, wówczas automatycznie utrata obywatelstwa zachodzi wobec jego żony. Stwierdziła wówczas, że „w ten sposób mogą zajść wypadki pozbawienia kobiet całkowicie zasługujących na to, ażeby nosić imię Polek. Będzie to więc dla tych kobiet wielką krzywdą”⁴⁵. Inną dziedziną, w której aktywnie wypowiadała się Jaroszewiczowa, były kwestie socjalne. Brała ona udział

⁴¹ Ss z 31. pS IV kad. z 11 czerwca 1937.

⁴² Ss z 35. pS IV kad. z 17 grudnia 1937.

⁴³ Ss z 16. pS IV kad. z 24 czerwca 1936.

⁴⁴ Ss z 18. pS IV kad. z 14 grudnia 1936, l. 26–281.

⁴⁵ Ss z 50. pS IV kad. z 29 marca 1938, l. 19.

w pracach nad nowelizacją ustawy o Radzie Opieki Społecznej – instytucji doradczej przy Ministrze Pracy i Opieki Społecznej, do której zadań należało m.in. opiniowanie w kwestii aktów prawnych wydawanych przez ministra⁴⁶, czy też w pracach nad ustawą o Funduszu Kulturalno-Oświatowym dla robotników, do którego wpływałyby środki pochodzące z kar nakładanych na pracowników przez pracodawców za przekroczenie regulaminu pracy⁴⁷.

Warto wskazać, że Senat IV kadencji charakteryzował się aktywnością kobiet senatorek na wielu niekiedy diametralnie różnych płaszczyznach. Należy przy tym podkreślić udział senator Władysławy Macieszyny w pracach nad: ustawą o wyborze radnych⁴⁸, nowelą do prawa przemysłowego⁴⁹, ustawą o zniesieniu sądów przysięgłych i sądów pokoju⁵⁰. Istotny był też udział Jadwigi Kudelskiej w pracach nad: ustawą o Akademii Wychowania Fizycznego⁵¹, ustawą o przedłużeniu czasowego obniżenia składek za ubezpieczenia zdrowotne⁵², ustawą o powszechnym obowiązku wojskowym⁵³, zmianą rozporządzenia Prezydenta RP o Krzyżu i Medalu Niepodległości⁵⁴ czy nowelą o pocztach, radio-telegramach, telegrafach i telefonach⁵⁵.

W okresie Senatu V kadencji (1938–1939) w senatorskich ławach zasiadało 5 kobiet: Maria Bartłowa (ur. 3 kwietnia 1881 w Chodorowie, zm. 26 września 1969 w Krakowie – związana z OZN), Zofia Berbecka (ur. 13 lipca 1884 w Kowiu, zm. 8 lutego 1970 w Gliwicach – związana z OZN), Anna Paradowska-Szelałowska (ur. 20 lipca 1879 w Warszawie, zm. w maju 1962 w Genewie – związana z OZN) oraz Helena Antonina Sujkowska (ur. 21 stycznia 1871 w Kijowie, zm. 23 września 1944 w Warszawie – powołana przez prezydenta). Z uwagi na wybuch II wojny światowej kadencja Senatu V kadencji trwała bardzo krótko, tym samym aktywność polityczna kobiet senatorek było znacznie bardziej marginalna aniżeli w okresie wcześniejszym. Należy jednak wskazać na aktywność Anny Paradowskiej-Szelałowskiej, która zapisała się w debatach poświęconych problematyce rentowo-emerytalnej jako sprawozdawca projektowanych zmian⁵⁶. Wskazywała na konieczność wprowadzenia dla żołnierzy rozwią-

⁴⁶ Ss z 65. pS IV kad. z 8 marca 1932.

⁴⁷ Ss z 97. pS IV kadencji z 16 marca 1933. Warto przy tym dodać, że wprowadzenie funkcjonowania Funduszu stanowiło etap szeroko pojętej unifikacji systemu prawnego, gdyż w poszczególnych częściach Polski funkcjonowało różne ustawodawstwo dotyczące sposobu wykorzystywania tego rodzaju kar, wywodzące się z systemów prawnych państw zaborczych. Ponadto, co wskazała w swej wypowiedzi Jaroszewiczowa, w ówczesnej Europie istniała tendencja do tworzenia odrębnych funduszy zarządzających tego rodzaju środkami finansowymi.

⁴⁸ Ss z 53. pS IV kad. z 5 lipca 1938.

⁴⁹ Ss z 51. pS IV kad. z 1 lipca 1938.

⁵⁰ Ss z 29. pS IV kad. z 22 marca 1937; Ss z 48. pS IV kad. z 23 marca 1938.

⁵¹ Ss z 52. pS IV kad. z 4 lipca 1938.

⁵² Ss z 49. pS IV kad. z 24 marca 1938.

⁵³ Ss z 48. pS IV kad. z 23 marca 1938.

⁵⁴ Ss z 21. pS IV kad. z 17 lutego 1937.

⁵⁵ Ss z 14. pS IV kad. z 26 marca 1936.

⁵⁶ Zob. druk sejmowy nr 142 – Sejm V kadencji – oraz druk senacki nr 60 – Senat V kadencji.

zań analogicznych do występujących w przypadku Korpusu Ochrony Pogranicza, Policji Państwowej czy Służby Granicznej, odnoszących się do jednorazowych odszkodowań w przypadku wypadku w czasie pokoju, wskutek którego żołnierz ginie lub traci możliwość dalszego pełnienia służby. Inne poruszane przez nią kwestie odnosiły się do wyłączenia żołnierzy z Państwowego Zakładu Emerytalnego i przekazania kwestii emerytur wojskowych władzom skarbowym, a także zgłoszenia przez żołnierza czasu służby w armiach zaborczych przed odzyskaniem przez Polskę niepodległości⁵⁷.

Dokonując podsumowania działalności legislacyjnej kobiet w Senacie II RP i porównując ją do kobiecej aktywności na ławach poselskich, w pierwszej kolejności należy wskazać na wielowątkowość podejmowanych przez nie zagadnień⁵⁸. W Sejmie przeważała tematyka związana ze szkolnictwem i opieką socjalną, z kolei w Senacie, owszem, wskazane zagadnienia również były przez kobiety poruszane, aczkolwiek nie stanowiły już kwestii dominujących ani pierwszorzędnych. Pomijam w tym miejscu aktywność w dziedzinie opracowywania budżetu państwa czy poszczególnych resortów, w której zarówno na forum Sejmu, jak i Senatu kobiety bardzo się udzielały. Poza tym można śmiało uznać, że wielość zagadnień, nad którymi pracowały kobiety sprawujące funkcję senatora, odróżniała je od kobiet zasiadających w ławach poselskich. Należy wskazać na problematykę z zakresu np.: ustawodawstwa antyalkoholowego, prawa przemysłowego czy też zagadnień z dziedziny prawa międzynarodowego bądź aktów prawa cywilnego. Niestety – podobnie jak w Sejmie II RP – zabrakło „kobiecego głosu” w pracach nad ustawami zasadniczymi czy też ustawami regulującymi kwestie ustrojowe (w tym punkcie należy zaakcentować senacką aktywność senator Kłuszyńskiej – równie ciekawą co emocjonalną, kilkakrotnie przerywaną przez marszałka Senatu).

Bibliografia

Akty prawne

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 21 marca 1921 r., Dz.U. z 1921 r. Nr 44, poz. 267.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 23 kwietnia 1935 r., Dz.U. z 1935 r. Nr 30, poz. 277.

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1920 r. o ograniczeniu w sprzedaży alkoholu, Dz.U. z 1920 r. Nr 37, poz. 210 ze zm.

Ustawa z dnia 8 lipca 1935 r. – Ordynacja wyborcza do Senatu, Dz.U. z 1935 r. Nr 47, poz. 320.

Materiały źródłowe

Sprawozdania stenograficzne z posiedzeń Senatu II RP – lata 1922–1939 (I, II, III, IV i V kadencja).

⁵⁷ Ss z 15. pS V kad. z 25 marca 1939, l. 23–26. Warto przy tym odnotować jej udział w debacie senackiej poświęconej kwestiom rent i emerytur w projektowanym budżecie podczas 7. pS V kad. 10 marca 1939. W Senacie V kadencji senator A. Paradowska-Szelągowska jeszcze dwukrotnie występowała w debatach poświęconych kwestii budżetu (10. pS V kad. z 14 marca 1939 oraz 12. pS V kad. z 16 marca 1939). Ponadto w senackich debatach nad budżetem udział miała również H.A. Sujkowska (12. pS V kad. z 16 marca 1939).

⁵⁸ Zob. P. Fiktus, *op. cit.*, *passim*.

Opracowania

- Aktywność publiczna kobiet na ziemiach polskich. Wybrane zagadnienia*, red. T. Pudłocki, K. Sierakowska, Warszawa 2013.
- Fiktus P., *Poselska aktywność kobiet na mównicy sejmowej w dobie II RP*, [w:] *Wrocławskie Studia Erazmiańskie*, red. M. Sadowski, Wrocław 2015.
- Fuszara M., *Kobiety w polityce*, Warszawa 2006.
- Kobieta i świat polityki w niepodległej Polsce: 1918–1939. Zbiór studiów*, red. A. Żarnowska, A. Szwarz, Warszawa 1999.
- Kobiety „na zakręcie” 1933–1989*, red. E. Chabros, A. Klarman, Wrocław 2014.
- Kobiety w polityce*, red. J. Marszałek-Kawa, Warszawa 2010.
- Kobiety wobec polityki – kobiety w polityce. Historia, realia, perspektywy*, red. A. Frątczak, Kraków 2009.
- Masiarz W., *Sylwetki wybranych polskich parlamentarzystek w latach 1918–1939*, [w:] *Kobiety wobec polityki – kobiety w polityce. Historia, realia, perspektywy*, red. A. Frątczak, Kraków 2009.
- Piłsudska A., *Wspomnienia*, Warszawa 1989.
- Podkowski M., *Udział kobiet w parlamencie II Rzeczypospolitej*, [w:] *Pozycja prawna kobiet w dziejach*, red. S. Rogowski, Wrocław 2010.
- Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1918–1939. Słownik biograficzny*, t. 1: *A–D*, red. M. Smogorzewska, A.K. Kunert, Warszawa 1998.
- Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1918–1939. Słownik biograficzny*, t. 2: *E–J*, red. M. Smogorzewska, Warszawa 2000.
- Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1918–1939. Słownik biograficzny*, t. 3: *K–L*, red. P. Majewski, G. Mazur, Warszawa 2005.
- Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1918–1939. Słownik biograficzny*, t. 4: *M–P*, red. M. Smogorzewska, P. Majewski, Warszawa 2009.

WOMEN'S PARTICIPATION IN THE LAW-MAKING ACTIVITY OF THE SENATE OF THE SECOND REPUBLIC

Abstract: At the end of World War I, in many European countries women won the active and passive right to vote. Poland was one of the first countries, where women were allowed to participate in political life. Already at the time of establishing the Legislative Sejm (1919) the first women-MPs took their seats in Parliament. Similarly, the situation presented itself in the case of the Senate. During its first session (1922) women participated in the works of the upper chamber. The purpose of this paper is to present the participation of women in the legislative work of the Senate in various terms of office. The participation of women in the legislative work of Parliament was characterized by their involvement in issues concerning education or social services, while avoiding participation in the legislative work or that dealing with political matters. The situation presented itself differently as regards women's involvement in the work of the Senate. A good example here was the activity of Dorota Kałuszyńska, who – during the work on the so-called April Constitution of 1935 – not only participated in it very actively, but also ruthlessly attacked the then ruling camp. Another very interesting episode related to activities of women in the Senate was an informal covenant during the work on the bill to limit the sale, administration and consumption of alcoholic beverages. Belonging to different political groups: the said D. Kałuszyńska as a representative of the Polish Socialist Party, Helena Kisielewska from the Bloc of National Minorities and Hanna Hubicka of BBWR [the Nonpartisan Bloc for Cooperation with the Government] unanimously criticized the regulations in force, which – in their opinion – did not fulfill their role when it came to anti-alcohol protection. The participation of women as far as their number was concerned was indeed small, but the Senate (like Parliament) of the Second Republic functioned in the period when women had just begun their activity on the legislative forum. Undoubtedly, it was a very interesting period, in which women had the benefit in the form of gaining their parliamentary experience. For example, it gave rise to subsequent activities of Dorota Kałuszyńska, who actively participated in the legislative works of the Sejm in the years 1947–1952, dealing with social issues or family.

Keywords: WOMEN, PARLIAMENT, LEGISLATION, ELECTORAL LAW